

מקומותיה של דברה במקרא ובאגדה

מאת י. ברוך

בשופ' ד', ד'-ה' נאמר: "ודברה אשר נביאה אשת לפידות היא שפטה את ישראל בעת ההיא: והיא יושבת תחת תמר דברה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט". התרגום הארמי המיויחס ליוונתן בן עוזיאל מעתיק: "ודברה איתתה נביאה איתת לפידות היא דינה ית ישראל בעודנא ההיא. והיא יתבא בקרתא בעטרות דברה מהפרנסא מן דיליה וליה דיקליין ביריחו פרדסין ברמתא זיתין עבדין משח בבקעתה בית שקיא בבית אל עפר חירר בטור מלכא וסלקין לotta בני ישראל לדינה". והוא נוסח התרגום עפ"י הוצאה לגרד (Lagarde); בנוסח התימני שהוצע ע"י פריטוריוס (Praetorius) יש רק שינוי כתיב אחדים לא חשובים; בהוצאת בוכstorף (Buxtorf), באז'ן, ה' ש"פ, יש שינוי קטן חשוב להלן: דברא כתובה פעמי אחת באז'ן, אחריו המלים בקרתא בעטרות; וכן מובא השם "עטרות דברא" בעורך השלים ל Kohut.

פסוק ד' מתורגם כפשוטו מל'ה במל'ה: בפסוק ה' לפנינו מדרש-אגדה היסטורי על פי רמזים שבמקור בכיכול. קשה היה העניין למתרגם:asha, אשר כבודה ומוקמה בביתה פנימה, יושבת תחת העץ ושותפה את העם ואינה עושה את המלאכות שהיא חייבות בהן לפידות בעלה. הוא משתמש איפוא לחתאים את הכתוב לתנאי זמנו ולרוח חז'ן.

ביבלי נדר' ל"ח, ע"א שניינו: "אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבר וע Shir וחכם וענוי, וכולן ממשה... אמר רבי יוחנן כל הנביאים עשרים והוא, מנין ממשה ושמואל, מעטוס ומיונה". מן ההוכחות על עשרים של הנביאים מעניתו זהה רק זו על עשרו של עמוס, כי מן התרגומים לנביאים לוקחה: "עמוס דכתיב (עמוס ז', י"ד) ויען עמוס ואמר אל אמץיה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובוות שקים. כדמתרגם רב יוסף: ארוי מרוי גיתי أنا ושיקמין לי בשפלתא". לפסוק זה אפשר ל策ך גם את הפסוק הראשון שבעמוס: "פתגמי עמוס דהוה מרוי גתין מתקווע". לפ"י בער התרגום אין עמוס אכר בוקר זעיר מתקווע אלא מרוי גתין, איש מקנה כי יעקב ובניו בשעתם, וכן מתרגם אונקלוס בר' מ"ז ל"ב אנשי מקנה "מרוי גיתי"; עדרים לו בתקווע וشكמים בשפללה, במחוון המצוי בשקים (מל"א י"כ, תוספ' שב' פ"ז, י"א), איש אמיד הוא.

בעל האגדה מיחס איפוא עושר לדברה אל'יבא דרבנן: כל הנביאים עשרים היו. ואולם לנביאה האשת התלויה בדעת בעלה דרוש העושר, המעמידה בראשות עצמה, כפליים. דברה הנביאה מתפרנסת מלה, מנכסיו מלווג מיוחדים לה שאינט בראשות לפידות בעלה. הודות לערירה פטוריה היא מכלי מלאכה במשק מן הדין. ומותר לה "לשבת בקדרא" (משנה כתוב' פ"ה, ה') ולעסוק בצריכי הצבור כחפזה. את עשרה של דברה אין בעל האגדה מרכז במקום אחד אלא מפזרה בששה מקומות רוחקים. פעור זה מתאים למאמרי חז"ל. בתוספ' בבא קמא

סוף פרק ח' נאמר: "אין לך כל שבת ושבט שלא היה נוטל בהר ובשפלה [כערכה ובשדות במדבר] ובנגב, וכן לפניהם החתי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבוסי". זהו נוסח כ"י אפרות שפרש צוקרמנדל¹⁾, בדפוסים אחרים — ובכללים דפוס סביונטה, שנת שד"י, שלפני — נשמטה המלים שבסוגרים. כל הוכיחה שנוסח כת"י אפרות עיקר. יש רק לתקן טעות קטנה שנפלה בו. ביהו' י"ב, ח' כתוב: בהר ובשפלה ובערבה ובashdot ובמדבר ובנגב החתי האמרי והכנעני והפריזי והיבוסי²⁾. תקין בתוספתא שלעיל³⁾ ו"באשdot ובמדבר" במקומות "ובשדות במדבר" והרי הפסוק מיהושע שלם, תנא זה סבר שלכל אחד מששת העממים שבפסקוק זה היה חלק בששת אזורי הארץ בהר ובשפלה וכו'. ואם לעברי רצונו כהה, לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. כל שבת זכה בכל מיני קרקעות שבארץ ובגידוליהם השונים, ולא הייתה קנהה בין שבטי יה, ולא הטריך שבט לחברו, אוטריה לכתלית לכל שבט כביכול. לתוספתא זו מקבילה בדריתא בבבלי ב"ק פ"א ע"ב "ואין לך כל שבת ושבט מישרא", שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק שנאמר: (דברי א', ז') פנו וסעו לךם ובאו הר האמור ואל כל שכנייו בערבה בהר בשפלת ובנגב ובחוף הים" וגוי' וכן אתה מוצא בכנענים ובפריזים ובאמורים שלפניהם, שנאמר: "ואל כל שכנייו", "אלמא שכנייו כי הוו". בבבלי ב"ב קכ"ב ע"א, נשנית החלווה לעתיד לבוא: "ולא כחוקה של עזה זו חלווה של עזה", העזה זו אדם יש לו שדה לבן אין לו שדה פרדס, שדה פרדס אין לו שדה לבן, לעזה ב' אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה ובעמק, שנאמר: (יחוק' מ"ח) 'שער רואבן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד'.

האגודה העונית לדבורה הנביאה בעולם הווה מה שצדקי עולם עתדים לרשת בימות המשיח²⁾. אחרי שעמדנו על מקורות האגדה גנסה לקבוע ולזוזות את כל המקומות הנזכרים במקרא ובאגודה בקשר עם מושבה ואחזותיה של דבריה הנביאה וקברה של דברה מינקת רבתקת.

בפסוק נאמר: "זהיא יושבת תחת תמר דברה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים". מקום שהיה שמו העברי רמה ידוע לנו והוא הכפר הערבי אָ-ראם ממזרחה לככיביש ירושלים שכם בק'ם העשيري. כפר זה מתאים ל"א ספק ל- אָ-ראם אָ-בְּסְבִּיעָם במל' הש夷⁴⁾. אָ-ראם כחוקה של אָ-ראם (Onomastikon, ed. Klostermann, 144, 14) גם אָ-ראם ידועה ל"א שם ספק, והוא הכפר הערבי ביטין, וגם כפר זה מתאים בධוק ל"ג אמר באונומסטיקון על ג'ר'ק'ה Baalathayim ה"ב (שם 20, 40), כי הוא ממזרחה ל"ק'ם ה-19 של הכביש הנ"ל⁵⁾.

רמה ידועה ובית אל ידועה, אבל ההגדרה של המקום "בין הרמה ובין

1) ברם ייכורו למורה ולברכה יידי חכמי התורה הרש"א הלוי רצ'ינסקי וח"ש ליברמן, שהראו לי את מקומו של המאמרים ששאלתי מהם בבלאי נדרים ובתוספתא ב"ק. הר"ש ליברמן עיין ומזה שלא קדמני איש בתקון הגוסחה ב"ashdot" במקום בשdots. — מורי ורבי זל' אריה שוארץ מביא בפירושו: הגיון אריה לתוספתא זו את הפסוק מיהו' י"ב, ח', אבל הוא גורס רק "הר ושפלה ובנגב" בנוסח התוספתא שלו.

2) על האגדה שלעתיד לבוא ייסד הפייטן בומר לסעודה השנייה של שבת "ברוך אל עליון": נחלה לו יוכה בהר ובשפלה. ד"ר בר בהרתו לסדר עבודת ישראל ואל גורדון בסידור אוצר התפלות לא עמדו על מדור זה.

3) המיל הרומי 1479 מטר היה, ועל ק'ם אחד או שניים אין לדקדק עם סופר קדום.

בבית אל⁴ אינה ברורה. אם נאמר "בין בית אל ובין העי" (בראש י"ג, ג') ברור שבקו בית אל — העי לא הייתה נקודה מושבת אחרת, אבל בקו רמה — בית אל (בקו האויר 8 ק"מ) יש כיוון והיו גם בימי דבורה יישובים אחרים. לפי מבנו של הכתוב עמד התומר ההיסטורי בין שני מקומות סמוכים ללא שלישי חוץ ביןיהם. לא פחות קשה הוא "בהר אפרים" ביחס למקום ש"בין הרמה ובין בית אל". גבול אפרים עובר סמוך לבית אל מדרום (יהו י"ח, כ"ב-כ"ד; דהיא ז, כ"ח). ולא ניתן שהשם הר אפרים חל על מקום שבאמצעו בין ובין ארם. הקשי תמעטם אם נקבע את רמה השכנה לתומר של דבורה ברמאללה או בקרבתה, אז ימצא התומר בין שני מקומות סמוכים ללא שלישי חוץ ביןיהם, ובשתה שהר אפרים חל עליו. רמאללה טרם זהותה לבטה עם שם משמות היישובים הנזכרים בתנ"ך, אבל השם רם מוכית, שהשם קודם לכיבוש הערבי. כי כל השמות בארץ שבסרשים רם עברים או כנעניים המה. רמה — רמאללה שתאייה יותר לתומר שבו אנו Dunnim. אלא גם למבצר שנבנה בעשא מלך ישראל נגד אסא מלך יהודה (מל"א ט"ז, י"ח-כ"ב). בעשא שנתקף מצפון ע"י מלך ארטם לא יכול להחזיק מעמד במבצר זה ועוזבו, אבל גם אסא שליכדו לא יכול לקימו בידו, שכן העביר את כל האגנים והעצים ובנה בהם את גבע ואת המצפה. גבע ידועה לנו. הלא היא גיבע הערבית ממורה לכפר א-ראם, והדרך אליה מירושלים עוברת בא-ראם ואין להבין לשם מה יחרסו את א-ראם כדי לבנות את גבע. את מצפה מוהים עם תל-א-ג'זבה אשר חרבותיה נחקרו בשנות 1926-1934 ונמצאו בה שרידים מימי הבית הראשון. תל-א-ג'זבה רחואה מא-ראם כשהני ק"מ וחצי צפונה. ולא ניתן שאסא הרס מבצר כדי לבנות אחר במקום פחות בטוח מהקודם. מצבה של רמאללהיפה לכינוי צופים, (הרמתיים צופים), כי ממנה רואים את ירושלים ואת חוף הים ואת בעל חצור⁴). הודות למצבה בחרו בה לקבועה בה את תחנת השידור האית. והשם הר אפרים (בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים), מתאים גם הוא יותר לرمאללה מאשר לא-ראם הרחוצה רק 10 ק"מ מירושלים; ואם היא באפרים גם גבע שמורה לה יכולה להחשב בהר אפרים, אף-על-פי שהיא ניכרת מיד בכנימין, ברור שrama ההקשרה בוצר דבורה קרובה הייתה לבית אל. דבורה הנביאה היא לא דבורה הראשונה שזכרה קשרו בתחום בית אל, קדמה לה מינקת רבקה שנΚברה "מתחת לְבִתְאֵל תחת האלון ויקרא שמו אַלְוֹן בְּכוֹת" (ברא' ל"ה, ח'). אמן, הדעה שלאלון בכות הוא תומר הנביאה הובעה ע"י חוקר המקרא בדור האחרון, אבל קודם להם מדרש שמקורו נעלה מأتנו והובא בפירוש למתורה דעת ז肯נים של בעליך תוספות (לפסוק שהזכרנו). לא נכירע אם אותו עץ ממש נקרא אח"כ תומר דבורה, אבל ברור שהשם דבורה קשור היה בתחום בית-אל. המנהג לקרו אילדיים על שמותם של נפטרים חביבים ונכבדים טרם התפשט בימים ההם, ובכל זאת אנו מוצאים שמות חווילים במשפה (פינחס, תמר); ניתן אפילו שם דבורה הנביאה הקשור במסורת על דבורה מינקת רבקה

(4) עיין במאמרו של אולבריטט ב-*AASOR* כרך IV, עמוד 112 וכו'; לפי דבריו רמאללה היא רמה של שמואל, לפי א. גראנט ב-*PEF*, Q. St. משנת 1926, עמוד 186 וכו' נוכל ליחס לרמאללה יישוב מתקופת השופטים]

שבמקומות; ומסורת זו דורשת קربה סמוכה לבית-אל, כי קבירה של דברה הראשונה מתחת לבית-אל היה. היוצא מזה הוא שאת רמה השכנה לתוכר של דברה אין להרחיק עד א-ראם. כמובן נוגע דבר זה לפירוש הפסוק ולא לאגדה שבתרגומים. לפי פשטונו של מקרא ישבה הנביאה בשפה את העם תחת תומר. התמירים מעטים בהר, لكن יש בציון בין הרמה ובין בית אל משומקביות מקום מספקת לבני הדור שראה עוד את התומר. במרחך של 10 ק"מ בקרוב דרומה מזה ציינו את אחד האלילים המקומיים בשם בעל תומר (שופ' כ', ל"ג). בעלי האגדה חושב שהפועל "יושבת" מסמן ישיבת קבועה לנביאה ישיבת "בקرتא בעטרות [דבורה]". בקרים המשם, אם עטרות או עטרות דבורה, נחלקו הדרות, וענין הקרי קשר בקריאת הפסוק במקורות העבריים. לפי הטעמים ויהיא יושבת תחת-תומר בעליה אין כאן סמכות השמות תמר-דבורה, והרד"ק בפירושו מדגיש ש"דבורה" נפרדת מתומר. אם בעלי התרגום קרא לפי הטעמים שלפנינו אין מקום לקרייה עטרות-דבורה אלא יש לקראו: "בקרתא בעטרות, דבורה מתפרנסא מן דיללה". מנקיי התרגום קראו בהפרדה ולא בסמיות, כי לו התכוונו לסמיכות היו מנקיים עטרות כמו עטרות-אדר. ואולם למרות ההפסק הקל שבטעמים נפוץ בספרות הדרשניים והמפרשים השם תומר-דבורה, כי אין מובן לשם דבורה, אם לא נקשראו עט תומר שלפנינו. מה שפירש רד"ק אינו אלא ישוב הטעמים המסורתיים בדוחק; "ומה שאמר דבורה הוא יתרון ההודעה, כי כבר זכרה ואמר, והיא [יושבת] ידענו כי עליה נאמר, זכר אחר כן דבורה לרוב ההודעה, כי כן משפט הלשון כמו אלה תולדות נח נה... וולתו". אין צורך להסביר שאין דמיון בין המשפטים, כי כאן "דבורה" נתונה בין שני משפטיים, ושם "נה איש צדיק תמיד היה בדורותיו". בעלי מצודה דוד מרגיש בקושי והוא מבאר: "ר"ל ותמיד היה דבורה בין הרמה" וכו'. היוצא מזה הוא דברה ואין הנקוד המאוחר מכريع. העורך קרא בעטרות דבורה" (בא"ף) וכן מצאתי בכל"י יקר ל"ר שמואל בר' אברם לנאדו וכן יסטרוב במלגנו. בהוצאה בוכטורי כתוב "דבורה" בא"ף במקום זה כנראה מתוך כונה להבדיל בין דבורה הנביאה ובין "דבורה" בכרוף לשם מקום. פרופ. שמואל קלין ז"ל קורא "דבורה מתפרנסא", ולפי דעתו כך קרא גם רשי" (ספר הישוב א', ע' 17: ובמכתב פרטיו), כי רשי" כתוב "והיא יושבת בעיר עטרות שמה"⁵. לפען"ד היהת לרש"י גירסה שונה מזו שלפנינו, כי הוא כתוב: תמרים היו לה ביריחו וכרכמים ברמה וזיתים בבקעת בית אל שהוא מקום שמן. בתרגום שלפנינו כתוב פרדסין ברמתה. ל"מקום השמן" של רשי" אפשר ליחס רק "בית שקיא", ואין להעלות על הדעת שרשי" לא זכר את המקומות בתרגום אונקלוס שהם מסמן בית שקיא מקום משקה כלומר בית השלחין או שוקת. כמה משקה (ברא' י"ג, י") מתרגם אונקלוס قولיה בית שקיא ורש"י מפרש "ארץ נחלי מים". זיתים גידלים בארץ ישראל בעלי השקאה. קרוב איפוא לאמת שבגירסת רשי' היו שיבויים. ואולי היה לפניו: בקרתא בעטרות, בעלי צרוף דבורה, ואיפוא אם

⁵ כך קורא גם י. ג. איש-הזרביז, א"י וסכנותיה, ערך בעל תמר הערת. לקריאה זו אין מתחאים תומר-דבורה שבגוף הערך.

היה לפניו "עתרות דברה" כמו לפנינו יכול היה לומר בקיצור בעטרות, וביחוד אם לא שם לב למדרשה המזהה את תומר דברה עם אלון בכות וחשב שבסם זה נקרא התומר רק לאחר שישבה שם הנבואה זמן רב. הקריאה "בעטרות", דברה מתפרנסא" דחוקה כמו הקריאה "והיא יושבת תחת תומר דברה", בין הרמה ובין בית אל". ואני גותה לкриיאתו של בעל העורך כפי שהובאה בעורך השם.

קריאה זו מחייבת גם מסגנון התרגומים, המשיך בשwon הווה כבראשית הפסוק. הצד החלש בקריאה "עתרות דברה" הוא שהשם לא נזכר במקומות אחרים, לא בספרותנו ולא בספרי השמות המובהקים של אבסביסוס והירונימוס⁶). בכך אופן דבר אחד ברור שבעל האגדה הטעון למקומות ידועים בדורו ועלינו לוחותו.

בספר יהושע נזכרו בהר אפרים שני מקומות ששם עטרות, האחד בלי' כינוי והשני בלווית הציון — אדר. לכארה יתכן לוחות את המקום המבוקש עם עטרות סתם; במה בדברים אמרים, אם הץ' רוף עטרות-אדר נשמר עדין בדור האגדה. אבסביסוס חי' בשליש הראeson למאה הד' אחר ספרה'ן ידע שני מקומות "בקרבת איליה" (ירושלים), האחד הוא חרבת-עטרה כיום מצפון למושב עטרות. עטרה לגבע (גבע בערבית), השני חרבת עטירה כיום מצפון למושב עטרות. עטירה שלישית מיושבת עד היום, והיא כינוי ק"מ ממערבה לכיש' ירושלים-שם בק"מ ה-30. עטרות-דברה או עטרות שבאגדת דברה מתאימה רק החורבה שמצפון למושב העברי, כי רק עלייה אפשר לومר בין הרמה ובין בית אל. הרמה זו היא רק א-ראם, כי רמה סמוכה יותר לביית אל לא התקינה בזמן הבית השני ולאחריו, ורק רמה = א-ראם נזכרת באונומטיקון לארבסביסוס וב-Liber locorum להירונימוס. את מקום מושבה של דברה הנבואה קבעה איפוא האגדה בקרבת המושבה עטרות שבימיינו. שם גם מקומה של עטרות-אדר שבימי יהושע לדעת רוב החוקרים. דקלי דברה שבירחו זהו חלקה של הנבואה בעמק" (לפי הטרמי-גולוגיה הגיאוגרפיה של התנאים, שביעית ט' ב') או ב"ערבה" (לפי המקרא), ערבות-יריחו. את הפרדים הנזכרים בבריתא כלומר גנים של עצי פרי חז' מן התמרים, לא נתיחס לעיר רמה דוקא אלא לרמת ההר לעומת הקעה והעמק. פרות הגדלים בהרים חשובים להלכה במשנה מפרות העמקים; בכורים הביאו רק מפרות ההר, תמרים רק מן העמקים (בכורים א', י'). עטרות מקומה ברמה, במקומות גבוה שטוח, בניגוד להר הבולט מסביבתו, שכן בחור בה גם חיל המועופפים לתחנת האירוניים, כי המשור יספיק למאוף האוירון בהרמיאו וברדתו. רמת מישור יש גם מצפון לרמתה עד כדי הקוות מיט לברכה טבעית ביום הגשמיים ההר מתייחל מדרום לגפנה (ג'פנה) הסמוכה לק"מ ה-22 של הכביש ירושלים-שם. האגדה לא קבעה בדיקוק את מקום של פרdots הרמה אשר לדברה, אבל עליינו לבקש בקרבת רמה שבמקרה ולא כדעת פרופ. קלין בرمתא, היא בית הרם, שבערבות מואב (ספר היישוב, ערך בית הרם), אע"פ שהוא שם פרדים נאים בהשראה, (אין טעם לבעל האגדה לחת דברה שני חלקיים בערבה). להרחיקה מתחום שבטה ולחתרחק לא צורך מפשטו של מקרא, המדבר על הרמה שעל יד בית אל. רמתא מקבילה לבקעתא, ואם לא סמן המקום שבבקעה אין לנו גם לבקש את נקודת רמתא שב עבר הירדן.

⁶ שניהם מאוחדים בהוצאת Ataaqawth E. Klostermann ע' 26, ש. 25;

אם נתבונן לרמה (א'-ראם) שבימינו תחאים לה יותר גירסת רש"י, כרמים ולא פרדים, אבל אם נוכור שוגם גני תנאים ורימוניים וכיו"ב נקדאו פרדים תחאים הרמה שמצוון לרמלה גם כיו"ם לשם זה. אולי היו שם לפנים גם פרדי רימוניים, והשם רמן, כיום ראמון שמזרחה לבית אל, מוכיח על הסביבה. את מקום הבקעה לא נוכל לקבוע, אם לא נהפוך את סדר הקריאה אשר יצמצם את מספר המיקומות והஅחוֹזות. רשי"י סובר שהבקעה בבית-אל הייתה גולדהאר (אדמת קודש, דף כ"ד) קורא בקעת בית שקייא ומזהה את הבקעה עם מריג, סיה מצפון לכפר מארך על יסוד דמיון רחוק של השם. בקרתי בבקעה זו וגם תארתיה (בקובץ החברה העברית לחקרת א"י א', חוב' א') ולא אוכל לומר שהיא מקום משקה, ואין בה מעין או נחל מים. הבקעה דעה "הבקעה" היא בקעת הירדן, בקעת יריחו, אבל אין זו לשון מקרא אלא לשון הכלמים, ובמשנה נכנס כבר הירדן בסוג של עמק: וביהודה ההר והשפלה והעמק (שביע' ט', ב'). הבקעה היא הנגד להר ביחס לגובה ולסוג הקרקע (עפר רך ל幽מת אבניים) ולטמפרטורה: השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכם בבקעה, בבקעה והוליכם בהר...ומתה חייב (ב"ד פ"ו, ג'). סתם בתקעה מוקפת הרים. אם נבקש בתקעה מתאימה בסביבה תחאים לה זו שקראה איסביוס עמק איילון כ-4.5 ק"מ מדרום מורה לבית אל (ע' 19, ש' 13). לירחו מצא בעל האגדה רמז במליה תומר; רמה ובית אל והר אפרים נזכרים בפירוש; את הבקעה הוסיפה האגדה מסבירה כדי שלא יחסר לנבייה העשירה כל סוג של קרקיות ופירוט.

בית אל היא ביתין ביום ומקום בקצת הרמה. אין לאמר שזוו מוקם אידיאלי ל"בית שקייא", אבל יש בה מעין טוב ועל ידו ברכча ארוכה כמאה מטר ורוחבה 75 מ'. הברכה ריקה כתע ומשמשת גורן בקיין. לפנים שימוש בוודאי להשקת הגנים בסביבה. בית השלחין של הנבייה בבית אל לא היה גדול. יתכן שהכוונה לمعין אחר ולבקעה שמזרחה לדרכ בירה-ביתין. גם בית שלחין זה קטן הוא.

המקום האחרון בראשימה הוא טור מלכ'א, הר המלך הידוע מאנדרות החורבן בו היה שדה לבן, כלומר שדה תבאות לנבייה. גם זה אינו מתחאים באופן אידיאלי לתפקיד שקבעה לו האגדה, הר המלך מתחאים יותר למטען בעל מאשר לשדה לבן. אם נפרש "עפר היר" אדמת חומר ליוצרים תחאים לכך סביבת רמאלה המסתפקת כל חרס לירושלים. אבל הר המלך אינו כן כי אם יותר לצפון. האגדה שניטינו לבארה אינה מתרחקת מן המציאות של זמנה כאגדות הר המלך. בעל האגדה בה השתמש המתרגם המאוחר ראה את המקומות בעיניו. זמנו אכן מאוחר מפומליוס אדריאנוס שהחריב את היישוב היהודי בהר יהודה הצפוני. בזה נסייע לדברי מ. צ. סgal במאמרו תרגום יונתן לספר שופטים (קובץ החברה לחקרת א"י לזכור א. מ. לונץ, ע' רס"ו): "תרגום זה כוונת את המסורת הארץ-ישראלית העתיקה שהתחילה בזמן קדום בערך במימי בית שני ונמשכה עד דורות התנאים". יתכן שבעל האגדה ראה בעל אחזות כללה בימים רבים יוסף האמורא הbabel'i שאב מקורות שחויבו בארץ ישראל בשעה שערך את התרגומים הנקרה בתלמוד הbabel'i על שמו.